

ERZİNCAN'DA MEVLEVİLİK VE MEVLEVİHÂNELER

Doç. Dr. Hasan Hüseyin Adaloğlu

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Araştırmacı Yazar Nizamettin Arslan

ÖZET

Erzincan, Mevlevilik kültürü yönünden zengin bir şehirdir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre, Erzincan'da ilk Mevlevî tekkesini kuran Hüsameddin Hüseyin el-Erzincanî el-Mevlevî'dir. Ancak bu ilk mevlevihaneden başka iki Mevlevihane daha kurulmuştur. İsimlerini ve kurucularının adlarını bildiğimiz bu tekkelerin kuruluş tarihleri ve diğer postnişinleri hakkında fazla bilgimiz yoktur. Bunlar Konya Mevlana Müzesi Arşivi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivlerindeki belgeler ve Defteri Dervişan gibi Mevlevilik kaynaklarına göre; Ömer Dede Mevlevîhânesi, Şeyh Halil Çelebi Mevlevîhânesi ve Melik Salih Mevlevîhânesi olarak bilinmektedirler.

Erzincan'da Mevlevilik üzerine yapılan çalışmalar daha ziyade Mevlevîhâne'nin son dönemine ait olup Melik Salih Mevlevîhânesi postnişini Kemahlı İbrahim Dede ve onun vakıf ve meşrutaları ile alakalıdır. Kemahlı İbrahim Hakkı Dede meşrutiyet aleyhine yazdığı bir risaleden dolayı meşihatten alınmış, yerine Çankırı'lı Yusuf Dede atanmıştır. Daha sonra İbrahim Dede affedilmiş ve tekrar Erzincan Mevlevîhânesi postnişini olmuştur. Biz bu çalışmamızda bütün Erzincan Mevlevihanelerini arşiv belgeleri ışığında ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Erzincan, Mevlevilik, Kemahlı İbrahim Hakkı Dede, Melik Salih Mevlevihanesi

ABSTRACT

ERZİNCAN MEVLEVİ LODGE

Erzincan is rich in terms of Mevleviyeh culture. As understood form the sources, the man who established the first Mevlevi lodge is Hüsameddin Hüseyin el-Erzincanî el-Mevlevî. However, two Mevlevi lodges were established except this first Mevlevi lodge. We haven't so

many information about the sheikhs and founding date of these Mevlevi lodges which we know the names and names of founders of them. These lodges are known as Ömer Dede Mevlevi lodge, Sheik Halil Çelebi Mevlevi lodge and Melik Salih Mevlevi lodge; according to Archive of Konya Mevlana Museum, documents of Prime Ministry Ottoman Archives and Dervishes Record,

The studies made on Mevleviyeh in Erzincan mostly depend on last period of Mevlevi lodge and sheikh of Melik Salih Mevlevi lodge named İbrahim Dede from Kemah and his foundation and entails. İbrahim Dede from Kemah removed from sheikhdom owing to a paper written by him that was opposed to constitutionalism. Then, he was forgiven and be sheikh of Erzincan Mevlevi lodge again. We will tell explicitly the Erzincan Mevlevi lodges in the light of archive documents.

Key Words: Erzincan, Mevleviyeh, Kemahlı İbrahim Hakkı Dede, Melik Salih Mevlevi Lodge

GİRİŞ

“Erzincan’da Mevlevîlik” konusunda ülkemizde akademik veya amatörce birkaç çalışma yapılmıştır. Erzincan, Mevlevîliğin Konya dışında ilk yayıldığı yerlerden biri olması ve burada birden fazla mevlevîhânenin faaliyette bulunması gibi nedenlerden dolayı önem arz etmektedir. Ancak yapılan bu araştırmalar daha ziyade Mevlevîhânelerin kapatılmasından biraz önceki döneme ait ve son postnişinlerden Kemahlı İbrahim Hakkı Dede Efendi üzerine yoğunlaşmıştır. Biz çalışmamızda ilk kez Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Konya Mevlânâ Müzesi Arşivindeki belgeleri kullanarak Erzincan’daki Mevlevîlik faaliyetleri konusuna yeni bir katkı sağlamayı düşünüyoruz.

Mevlevîlik, Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî’nin sağlığında pek çok taraftar bulmuş bir tarikattir. Dünya görüşündeki gerçekçilik; sosyal, kültürel ve siyasi prensiplerindeki açıklık nedeniyle her devirde, çok çeşitli çevrelerden insanların ve geniş halk kitlelerinin ilgisini çekiyordu. Mevlânâ’ya saygı ile bağlananlar arasında, halkın yanı sıra yönetici konumunda olanlar da vardı. Selçuklu Devleti’nin yıkılışı sırasında güçlenen Türkmen beyleri ona intisab ederek Mevlevîliğin Konya dışındaki ilk önemli merkezlerinin temellerini attılar. Mevlânâ’nın oğlu Sultan Veled Amasya, Erzincan ve Kırşehir’e halifeler gönderip Mevlevî tekkeleri açtırdı. Erzincanlı ilk Mevlevîlerin bir kısmı bizzat Mevlânâ zamanında yaşamış ve onunla münasebet kurmuş kimselerdir. Mevlânâ’nın babası Bahaeddin Veled Anadolu’ya

gelişî sırasında Erzincan'a uğramış Erzincan valisi Fahrüddin Behramşah ve hanımı İsmet Hatun'un davetleri üzerine kısa bir süreliğine burada ikamet etmiştir.

Kaynaklardan anlaşıldığına göre, Erzincan'da ilk Mevlevî tekkesini kuran Hüsameddin Hüseyin el-Erzincanî el-Mevlevî'dir. Ali Kemâlî, Erzincan isimli kitabında, Erzincan'da birkaç tane Mevlevî dergâhı olduğunu, en büyüğünün ve muhteşem olanın Tekke ya da Selâmi adlı mahallede bulunmuş olduğunu kaydeder. Ayrıca bu dergâhı Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin yaptırdığı rivayetini kabul eder. Ne var ki kendi zamanında (1932) bunların hiç birinden iz kalmadığını kaydeder.¹

ERZİNCAN MEVLEVÎHÂNELERİ

Erzincan'da mevcut olan Mevlevîhâneler ile ilgili arşiv belgelerinde az da olsa bilgilere rastlamaktayız. Ancak bu bilgiler konusunda bazı tereddütlerimiz bulunmaktadır. Çünkü belgelerde aynı mevlévîhânenin adları hem zaviye hem de mevlévîhâne olarak geçmektedir.² Mesela Halil Çelebi Mevlévîhânesi bir başka yerde Şeyh Halil Çelebi Zaviyesi olarak geçmektedir. Bizim tespitimize göre Erzincan'da üç adet mevlévîhânenin kurulmuş olduğunu söyleyebiliriz.

1. **Ömer Dede Mevlévîhânesi**
2. **Şeyh Halil Çelebi Mevlévîhânesi**
3. **Melik Salih Mevlévîhânesi**

Ömer Dede Mevlévîhânesi, Erzincan'da Melik Salih Mevlévîhânesinden başka diğer bir Mevlévîhâne de Ömer Dede Mevlévîhânesidir. Mevlévîhânenin ilk kuruluşu tarihi hakkında bilgimiz yoktur. Ancak isminden, Ömer Dede tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Konya Mevlânâ Müzesi Arşivindeki Erzincan Mutasarrıflığından gelen bir belgeye göre, Ömer Dede Mevlévîhânesi Çeribaşı mahallesindedir. Orada Pir Ömer Dede kabri şerifi ve bitişiğinde üç gözlü türbehane namı ile bir bina mevcuttur. Bu mevlévîhânenin vakıf mütevellileri Şeyh Sıdkı ve Hacı Fevzi Efendiler idi. Sıdkı Efendi 1327 yılında vefat etmeden önce, vakfın senelik geliri olan yüz seksen kuruş ile türbe ve üç bab oda tamir

¹ Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı (ERDAV), c. I, Erzincan 1985, s.335.

² Ümit KILIÇ- Abdulkadir GÜL, "Osmanlı Devri Erzincan Vakıflarına Genel Bir Bakış, An Overview of the Ottoman Period Erzincan Foundations", *History Studies*, Volume 3 / 1 2011, s. 174-175.

ettirilmiştir.³ Ayrıca bu zaviyedeki türbedarın daha sonra Melik Salih Mevlevîhânesi postnişini olan İbrahim Dede'nin damadı olduğunu öğreniyoruz.⁴ Ancak, bu mevlevîhânenin kurucusu olan Pir Ömer Dedenin Mevlevî tarikatı mensubu olduğu bilinmesine rağmen tekke ile ilgili Liva Evkaf Memurluğunda hiç bir kayıt bulunamamıştır.⁵ Muhtemelen Erzincan'da meydana gelen şiddetli depremler neticesinde bu kayıtlar kaybolmuştur.

Melik Salih Mevlevîhânesi postnişini Yusuf Dede, Konya Çelebilik Makamına gönderdiği 20 Kanunuevvel 1327 tarihli bir belgede “ Hizmeti meşihatı uhde-i dâiyânemde bulunan Erzincan Melik Salih Mevlevîhânesinden başka, tarikat-ı âliyye-i mevleviyye dergahından Ömer Dede nam zatın zaviyesi mevcut olup beratını her nasılsa nakşi şeyhi elde etmiş ve varidatını onlar alıyorlar. Buraya geldiğim zaman Ömer Dede zaviyesi harap idi. Hücrelerin tamirine başlamışlar ise de tamirat tamamlanamadı. Selefimiz Hacı İbrahim Efendinin damadını türbedar tayin ettiler. Evkaf Memuru, nakşi şeyhinin ahbabı olduğundan burada başka bilgi edinemedim” diyerek Ömer Dede Mevlevîhânesinin o tarihteki mevcut durumunu belirtiyor.⁶

Şeyh Halil Çelebi Mevlevîhânesi, Erzincan'da ikinci bir Mevlevîhâne Halil Çelebi Mevlevîhânesidir. Adını ilk banisi Şeyh Halil Çelebi'den almıştır.⁷ Yusuf Dede'nin yukarıda belirttiğimiz Konya'ya gönderdiği belgede “ Burada bir cami-i şerif ve bir medrese vardır. Halil Çelebi de bu caminin avlusunda medfundur. Medresenin aidatı Halil Çelebi vakfından karşılandığından mı yoksa orada medfun olduğundan mı Halil Çelebi Camii şerifi denildi. Halil Çelebi zaviyesi olduğunu söylüyorlar. Ermeni mahallesinde bulunan Çelebi Camii şerifi harap olup arsasını Ermeniler taksim ederek üzerine ev yapmışlar. Her taraf Ermeni evi olup çıkmaz sokak mahiyetinde bir arsa kalmış. Birkaç seneye varmaz orasını da kaybederler.⁸ diyerek mevlevîhânenin o tarihlerde harap olup yerinin dahi bilinmediğini ve sadece medresenin bulunduğunu belirtiyor.

Medrese, camii şerifin vakfına bağlı bahçe arsası üzerine h.1285 yıllarında inşa edilmiştir. Livanın eski mutasarrıfı Ali Şefik Paşa ve halkın yardımlarıyla inşa edilen medrese sekiz odalıdır.⁹ 17. yüzyılda şehre gelen Evliya Çelebi, Erzincan'da yedi kadar derviş tekkesi

³ KMMA; 239/13.

⁴ KMMA., 239/158.

⁵ KMMA; 239/13.

⁶ KMMA, 239/158.

⁷ KMMA, 239/136

⁸ KMMA, 239/158

⁹ KMMA,239/13

bulduğunu bunların en meşhurunun Hz. Mevlânâ tekkesi olduğunu ve her gece Mevlevî ayini icra edildiğini belirtir. Mevlânâ evladından Çelebi Efendi'nin dahi tekke sahasında medfun olduğunu ifade eder. Aynı zamanda bu tekke şeyhlerinden bir kısmının Mevlânâ soyundan çelebiler olduğunu kaydeder. Evliya Çelebi'nin bahsettiği şeyhin Halilullah mı yoksa onun oğlu İsa mı yoksa Sultan Veled'in oğlu Abdülvacid soyundan Çelebi Abdülatif mi olduğu bilinmiyor.¹⁰

Erzincan'da her ne kadar üç Mevlevîhâne olsa da bahsettiğimiz ilk iki Mevlevîhâne harab olmuş yalnızca geriye Melik Salih Mevlevîhanesi kalmıştır. Biz daha ziyade Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına kadar (1925 yılı) faaliyette olan Erzincan Mevlevîhânesi olarak bilinen Melik Salih Mevlevîhânesi üzerinde durmak istiyoruz.

Erzincan Melik Salih Mevlevîhânesi, kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in bir halifesi olan Hüsameddin Hüseyin Erzincanî el-Mevlevî tarafından Tekye Mahallesi'nde kurulmuştur.¹¹ Ancak Konya Mevlânâ Müzesi arşivinde bulunan belgede, bu Mevlevîhânenin Ulu Arif Çelebi tarafından kurulduğu belirtilmektedir.¹² Melik Salih Mevlevîhânesi'nin kuruluşundan 18.yüzyıl başlarına kadar geçen zaman dilimi ile ilgili, orada görev yapan şeyhler ve mevlevîhâne hakkında maalesef bilgi sahibi değiliz.

Erzincan Mevlevîhânesi'nin kuruluşu ile ilgili son postnişinlerden Yusuf Dede'nin Konya Çelebilik Makamı'na yazdığı 28 Nisan 1909 tarihli bir mektupta: "Erzincan Mevlevîhânenizin tarih-i tesisi gayr-i malum olup, bânisi mazbut değildir. Lakin, öteden beri Ulu Arif Çelebi olduğu beyne'l-ihvan söyleniyor. Bâni-i sânisî, Dayıczâde Hacı Ahmed Efendi'dir ki, semâhane'yi yaptırmıştır. Altı adet hücrenin bânisi ise, Mızıka Muallimi Rauf Bey ve Sami Paşa'nın kerimesi merhûme hanım ile ve sair sahibu'l-hayrattır." demektedir.¹³

Yusuf Dedenin verdiği bilgilerden; muhtemelen Erzincan'da meydana gelen bir depremden sonra harap olan mevlevîhânenin yeniden inşa edildiğini öğreniyoruz. Bu inşada semâhaneyi Dayıczâde Ahmed Efendi, altı adet hücreyi de, Muzıka Muallimi Rauf Bey, Sami Paşa'nın kızı ve hayır sahipleri yaptırmıştır. 16 Cemaziyelevvel 1129 / 23 Nisan 1717 tarihinde Şeyh Seyyid Mehmed Çelebi berat istihsal ederek mevlevîhâneye postnişin

¹⁰ T. E. Şahin, *Erzincan Tarihi*, s.356, dipnot G-1.

¹¹ Feridün Ahmed Sipehsalar, *Risâle-i Sipehsalar (Mevlana ve Etrafındakiler)* İstanbul 1977, s. 150 151; KMMA, 239/24.

¹² KMMA., 239/44.

¹³ KMMA., 239/44.

olmuştur. ¹⁴ Seyyid Mehmed Çelebi Hacda vefat edince oğlu Seyyid Ali Dede mevlevîhâneye postnişin olmuştur. Ali Dede'den sonra Nazif Dede, Mehmed Arif Dede ve Fehim Dede postnişin olmuşlardır. ¹⁵

Erzincan'da meydana gelen büyük depremlerde mevlevîhâne yıkılmış ve uzun süre harap durumda kalmıştır. Bu yıllarda mevlevîhânenin meşihâtı Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Bahaeddin Dede'nin uhdesinde idi. Harap durumda bulunan mevlevîhânenin meşihati 18 Zilhicce 1320/ 18 Mart 1903 tarihli beratla Kemahlı İbrahim Hakkı Dede'ye tevcih olunmuştur. ¹⁶ İbrahim Hakkı Dede harap durumda bulunan mevlevîhâneyi tamir ettirmiştir. Ayrıca dergaha bitişik ve başkalarına ait olan arsayı satın alarak Darü'lmesnevi namıyla altı odalı bir bina yaptırıp mevlevîhâneye eklemiş ve kendi adına vakıf tescil ettirmiştir. ¹⁷

İbrahim Hakkı Dede, 1327 yılında II.Meşrutiyet aleyhine yazdığı Risaleden dolayı önce destarı alınmış ve Divan-ı Harb kararıyla müebbeden Kemah'ta ikamete mecbur edilmiştir. ¹⁸ Dergahın muattal kalmaması için dergah mescidi şerifinin imamı Hacı Mehmed Tahir Efendi kendisine postnişinlik beratı verilmesi için Konya Çelebilik makamına bir mektup göndermiştir. ¹⁹ Ancak Konya'da Huzur-u Pir'de kazancılık hizmetinde bulunan Yusuf Dede 28 Nisan 1327 tarihinde postnişin olarak Erzincan'a gönderilmiştir. ²⁰ İki yıl sonra Kemahlı İbrahim Hakkı Dede af edilince, Erzincan Mevlevîhânesi postnişinliği tekrar kendisine, tevcih edilmiştir. ²¹ Yusuf Dede de Samsun Mevlevîhânesi postnişini olmuştur. ²²

Erzincan'ın son dergâhı olarak tarihe geçen ve tapusu İbrahim Hakkı Efendi'nin üzerine olan Mevlevîhâne, I. Dünya Savaşı'nda, Doğu cephesi Erzincan bölgesinde, Rus birliklerinin çok ciddi saldırılarına maruz kalmış, yığınla kitap ve doküman bu saldırılarda zayi olmuş ve savaş yıllarında cephanelik olarak kullanılmıştır. İbrahim Hakkı Efendi'nin bu dergâhı, tekke ve zâviyelerin kapatılmasından sonra ise ne yazık ki, Orman Bakanlığı

¹⁴ Bu zat Hz. Mevlânâ sülalesinden olup kayıtlarda Büyük Şeyh es-Seyyid Muhammed Efendi diye geçmektedir. KMMA239/162; BOA., C.EV, 21354. *Defter-i Dervîşân II*, Hazırlayan: Bayram Ali Kaya- Sezai Küçük, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2011, s 401.

¹⁵ *Defter-i Dervîşân II*, s.401-403; Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg yay, İstanbul 2003, s.171 dipnot 3.

¹⁶ KMMA, 239/162. BOA, BEO Dosya 2112/ 15860

¹⁷ KMMA, 239/114, 249, 250

¹⁸ KMMA, 239/22

¹⁹ KMMA, 239/24

²⁰ KMMA, 239/44

²¹ KMMA, 239/22, 66, 229. BOA, BEO, Dosya 3917/ 293741

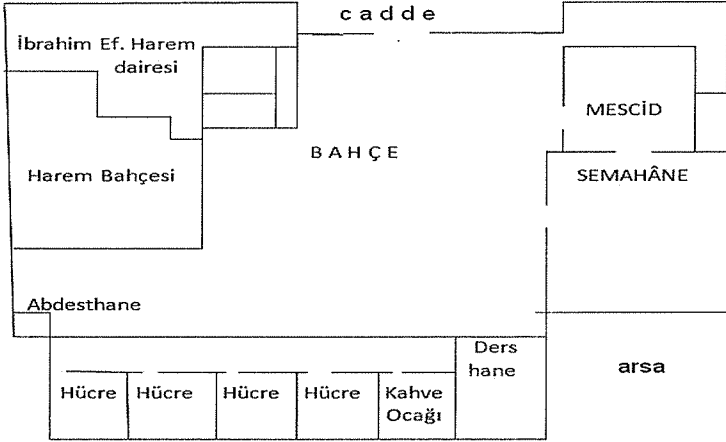
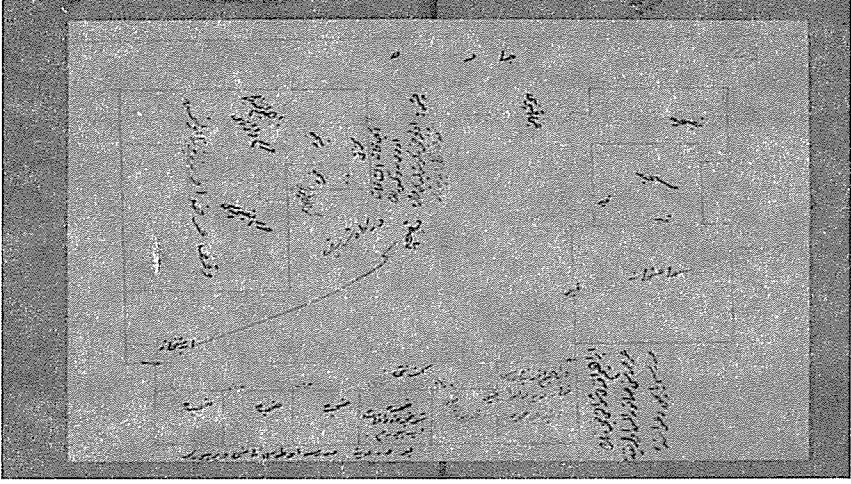
²² KMMA, 239/134,142

tarafından el konulmak suretiyle alınmış ve tekkenin bulunduğu kısım kavaklık alanına çevrilmiştir.²³

Sonuç olarak, Erzincan Mevlevîlik kültürü yönünden zengin bir şehirdir. Üç Mevlevî dergahının olması bunun en belirgin kanıtı olsa gerek. Ancak Erzincan'da ve çevresinde tarih boyu belirli aralıklarla meydana gelen depremlerde büyük yıkıntılar olmuştur. Bu yıkılmalar sonucu harap duruma gelen Ömer Dede ve Şeyh Halil Çelebi Mevlevihaneleri onarılamadıklarından faaliyetlerini sürdürmemişlerdir. Melik Salih Mevlevîhânesi zaman zaman onarılarak Tekke ve Zaviyelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür.

²³Selami Şimşek, "Erzincan Mevlevîhânesi son postnişini Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin *Dîvân*'ında Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili Düşünceleri", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı:20, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, s.159-174.

Şekil 1; Melik Salih Mevlevihânesinin basit krokisi:

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C.EV, 21354

BOA, BEO Dosya 2112/ 15860

BOA, BEO, Dosya 3917/ 293741

Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi, Dosya 239 / 13, 22, 24, 44, 66, 114 134, 136, 142, 158, 162, 229, 249, 250.

Kaya Bayram Ali - Küçük Sezai, *Defter-i Dervîşân*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2011.

Kılıç Ümit - GÜL Abdülkadir, “Osmanlı Devri Erzincan Vakıflarına Genel Bir Bakış”, *An Overview of the Ottoman Period Erzincan Foundations History Studies*, Volume 3 / 1 2011.

Küçük Sezai, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg yay, İstanbul 2003.

Sipehsalar Feridûn Ahmed, *Risâle-i Sipehsalar (Mevlana ve Etrafındakiler)* İstanbul 1977.

Şahin Tahir Erdoğan, *Erzincan Tarihi*, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı (ERDAV), c. I-II, Erzincan 1985.

Şimşek Selami, “Erzincan Mevlevîhânesi Son Postnişini Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin *Dîvân*'ında Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili Düşünceleri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı:20, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı. (159-174)

KAYNAKÇA

- 1- Ayverdi İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayınları, İstanbul Ocak 2010
- 2- Çalışır Ahmet, Best-i Kadîmden Beste-i Cedîde (Meydan Görmüş) Mevlevî Ayinleri, Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, Konya Mart 2010
- 3- Özkan İsmail Hakkı, Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usulleri Kudüm ve Velveleleri, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1994
- 4- Öztuna Yılmaz, Türk Müsîkîsi Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970
- 5- Tanrıkorur Cinuçen, Osmanlı Dönemi Türk Müsîkîsi, Dergâh Yayınları, Haziran 2005
- 6- Tura Yaçın, İnceleme ve Gerçeği Araştırma (Tedkik-ü Tahkîk), Tura Yayınları, İstanbul 1997
- 7- Uslu Recep -Doğrusöz Dişiaçık Nilgün, Abdülbâki Nâsır Dede'nin Müzik Yazısı, İTÜTMDK, İstanbul 2009
- 8- Yavaşca Alâeddin, Türk Müsîkîsi'nde Kompozisyon ve Beste Biçimleri, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul 2002